

D'ARA

IAN KERSHAW

LA SEGONA GUERRA DELS TRENTA ANYS

Ian Kershaw pensa que el 1945 va ser un autèntic punt d'inflexió en la història europea del segle passat. Una llarga era de pau i prosperitat va succeir a la que pot anomenar-se la segona Guerra dels Trenta Anys europea, que va començar el 1914 i que va causar la mort i la destrucció sense precedents 9



Monument als morts en les dues guerres mundials (1914-1918 i 1939-1945) a Riquewihr, Alsàcia.

Tots els aficionats al futbol coneixen aquest clíxé: «va ser un partit amb dues parts ben diferenciades». Però es podria parlar d'«un segle amb dues parts ben diferenciades»? Potser això es podria aplicar a l'Europa del segle XVII, en què el 1648 els tractats de Westfàlia van posar fi a la Guerra dels Trenta Anys. I certament es podria aplicar a l'Europa del segle XX, quan la mort i la destrucció sense precedents que es van succeir des del 1914, en la que va ser, en molts aspectes, la segona Guerra dels Trenta Anys europea, van

finalitzar amb la derrota d'Alemanya el 1945, tot anunciant una llarga era de pau i prosperitat. Uns 10 milions de persones van morir o van quedar mutilades en els combats de la Primera Guerra Mundial. Van morir més anglesos en accions militars durant una mica més de quatre anys que en els anteriors mil anys d'història d'Anglaterra, per no parlar dels escocesos, gal·lesos i irlandesos. Si hi incloem els qui van morir immediatament després a l'Europa oriental, on la fi del conflicte el 1918 va ser només teòrica, cal afegir 5 milions més de civils morts. Uns altres 5 milions de persones van fugir o van ser expulsades de casa seva.

Fins i tot aquestes xifres es queden petites davant la calamitat humana que va suposar la Segona Guerra Mundial. Els càlculs més moderats eleven el nombre de morts a més de 50 milions, dels quals gairebé 40 milions van ser a Europa. I, al contrari que en qualsevol guerra anterior, possiblement fins a dos terços de morts corresponen a civils. Només Polònia, on els combats en si tot just van durar aproximadament un mes, va perdre una cinquena part de la població, gairebé tots civils, durant la guerra. I quan aquesta finalment es va acabar, va deixar més de 20 milions de «desplaçats», expulsats, deportats o que havien fugit de la persecució i el genocidi. En algunes zones, les carnisseries van continuar fins als voltants de 1950.

Tots coneixem la repressió, les persecucions i el patiment que hi va haver a la meitat oriental d'Europa controlada pels soviètics després del 1945. Aquí la «pau» va ser, com la va anomenar Tony Judt en el seu excel·lent llibre *Postwar*, «la pau de la tomba, imposada per un tanc». I per descomptat, les terribles neteges ètniques a l'antiga Iugoslàvia durant la dècada de 1990 són un record molt recent. Ningú no pintaria un quadre on tot fos pau, tranquil·litat i felicitat al continent des del 1945, però els darrers cinquanta anys del segle XX van ser qualitativament diferents dels primers. Com el 1648, l'any 1945 va marcar una línia divisòria, potser el punt d'inflexió més important de la història europea.

Igual com la Guerra dels Trenta Anys de 1618-1648 i les guerres revolucionàries i napoleòniques de 1793-1815, el període que va del 1914 al 1945 es pot considerar una única entitat. Va veure una crisi en les relacions internacionals, una greu crisi general de l'economia capitalista, un conflicte ideològic infinitament acarnissat i una violència i unes pèrdues humanes sense precedents que van donar llum a transformacions polítiques que equivaldrien a canvis revolucionaris. I si volem personalitzar la unitat de les dues guerres, només cal mirar la figura d'Adolf Hitler, que va lluitar en una segona guerra per desfer les conseqüències de la primera.

La lluita entre feixisme i comunisme

La idea d'una "Guerra dels Trenta Anys" del segle XX no és gens nova. La va formular per primer cop fa vint anys l'historiador nord-americà Arno Mayer. Mayer va fer servir el concepte de "crisi general", conegut per tots els historiadors del segle XVII –encara que molt discutit–, i el va aplicar al segle XX. Va subratllar les grans tensions desestabilitzadores de l'estat i la societat en ambdós períodes. Va assenyalar que les èpoques de crisi general van ser també períodes de guerra general, amb connexions entre els trastorns interns i els conflictes internacionals. Va considerar que el xoc polititzat entre catolicisme i protestantisme del segle XVII, era alhora causa i efecte del que va anomenar «gran inestabilitat d'Europa». I va emprar la intensitat de les passions religioses com a analogia de les passions ideològiques que van alimentar la Segona Guerra Mundial. Per ell, en els dos períodes va ser crucial la sensació de «guerra santa», i això el va portar a la seva comparació principal. «El segon període de crisi i guerra general a Europa va assolir una violència tan especial», argumentava, «a causa de la conjunció de la guerra total i la croada ideològica en la campanya oriental de Tercer Reich contra la Unió Soviètica».

Altres historiadors s'han fixat en els trets propis de l'època a l'hora d'estudiar el conflicte que abasta les dues guerres mundials. El controvertit historiador alemany Ernst Nolte va escriure sobre la «guerra civil europea» en *Der Europäische Bürgerkrieg 1917-45* (1987), on va desenvolupar les seves anteriors teories sobre el feixisme com a reacció al comunisme, amb un caràcter propi de l'època. Aquí portava les seves idees més enllà –i també es buscava problemes– en suggerir que el genocidi racial dels nazis era una reacció al genocidi de classe soviètic. Però Nolte, com Mayer (encara que de forma molt diferent), veia una època de conflicte ideològic

brutal com allò que relacionava les dues guerres, i el determinant d'un segon cataclisme europeu de llarga durada.

Anteriorment, i un altre cop de forma ben diferent, A.J.P. Taylor havia tractat el període entre les dues guerres mundials com una unitat, en *From Sarajevo to Potsdam* (1966). La divisió del llibre en quatre parts titulades «Guerra», «Postguerra», «Preguerra» i «Guerra» ja implicava on volia anar a parar. Taylor no estava gaire interessat en la ideologia –quelcom que va dificultar seriosament la seva interpretació dels orígens de la Segona Guerra Mundial– i va subratllar els errors dels responsables de la política i la diplomàcia. Per això de vegades semblava que Neville Chamberlain, i no Hitler, havia provocat el conflicte de 1939. Tanmateix, la interpretació que fa Taylor de la Segona Guerra Mundial com la via per tractar els assumptes pendents de la Primera és certament correcta.

La Primera Guerra Mundial es va acabar amb l'enfonsament de quatre imperis: el rus, l'austrò-hongarès, l'otomà i l'alemany. La majoria dels sistemes constitucionals liberals que es van establir en lloc seu ben aviat van donar pas a l'autoritarisme. Un feixisme fet i dret va pujar al poder a Itàlia. Les potències vencedores de la Primera Guerra Mundial (França i la Gran Bretanya) es van salvar de les pitjors tempestes, però tanmateix van sentir els cops de les onades. El vencedor que n'havia sortit amb menys danys, els Estats Units, es va retirar en l'aïllacionisme i va deixar que Europa s'enfrontés pràcticament tota sola al desastre que ella mateixa havia creat.

El trastorn més profund el van viure els països que el 1941 s'enfrontarien directament, Alemanya i Rússia, així com els «territoris limítrofs» entre elles i els nous estats sorgits de les ruïnes dels imperis Habsburg i otomà. Aquí, la «guerra santa» de Mayer ja es començava a fer notar.

A Rússia, la «guerra civil» del 1918-21 va deixar més morts que la Primera Guerra Mundial. El terror i el contraterror de rojos i blancs es van confondre amb la criminalitat i el bandolerisme. La violència ètnica va tenir un abast massiu. Almenys 50.000 jueus van morir en 1.300 pogroms a Ucraïna el 1919. Al capdavant, la repressió soviètica va posar fi al caos substituint-lo per la violència i el terror d'estat. Però quan els alemanys van entrar a Ucraïna i al Bàltic el 1941, la col·laboració que van trobar inicialment entre la gent de la regió es remuntava als odís ètnics de 1919 i abans, com també a l'aversion generalitzada als governants soviètics des d'aquell moment.

A començaments de la dècada de 1920, a Alemanya semblava que era a punt d'esclatar una guerra civil entre les dretes i les esquerres. El 1923, la consciència de la poca força militar d'Alemanya va ajudar a convèncer el Reichswehr de no fer costat a una acció de la dreta contra una República vacil·lant i assetjada per la inflació. Sinó, potser l'extrema dreta s'hauria instal·lat en el poder en aquell moment. Però les aspiracions expansionistes dels militars i d'altres sectors de les elits no s'havien extingit. I els components ideològics de l'aspiració de l'imperialisme racista ja eren a punt. Atès que el 1917-18 les tropes alemanyes havien ocupat

Ucraïna i fins i tot part del Caucas, un imperi alemany oriental no era només una fantasia dels ideòlegs de saló. Els prejudicis antieslaus i antijueus es van veure reforçats per les imatges de l'est portades per la Primera Guerra Mundial —«subhumans» bruts, antihigiènics i «incultes» a les immenses estepes russes—, que es van mesclar amb les imatges amenaçadores del terror bolxevic. Va ser una barreja letal.

La majoria de la població alemanya dels anys vint no estava ni molt menys obsessionada amb aquestes fixacions ideològiques. Però el ressentiment pel tractat de Versalles del 1919, que retallava territoris, imposava dures indemnitzacions i culpava Alemanya de la guerra, travessava gairebé tot l'espectre polític. Això va donar a les idees de la dreta radical molta més acceptació de la que els proporcionaria el seu electorat habitual.

Una vegada Hitler va arribar al poder, era qüestió de temps que l'inestable ordre de la postguerra s'enfonsés com un castell de cartes. Tanmateix, la guerra contra les democràcies occidentals dels anys 1939-40 només era el preludi de la guerra de Hitler: la lluita contra la Unió Soviètica. Per Alemanya aquesta guerra era una aposta enorme. I el desembre de 1941, amb els seus exèrcits enfonsats en el fang i congelats al front de Moscou, Hitler va declarar la guerra als Estats Units. Qualsevol jugador hauria dit que les possibilitats de victòria eren molt baixes. El fet mateix que Alemanya decidís apostar es remun-

ta a l'herència de 1918, i a la sensació de ser una nació empobrida, sense recursos, que no tenia cap oportunitat d'aconseguir la seguretat i la prosperitat duradora si no apostava pel domini.

L'Europa destruïda de 1945

El 1945, l'aposta havia fallat de forma catàstròfica. Començava un nou ordre europeu —i mundial—. Però com és que, si el 1918 només va preparar el camí per a majors conflictes i vessament de sang, el 1945 va conduir a l'establiment d'una duradora i pacífica d'Europa?

En això hi va haver sobretot dos factors decisius. En primer lloc, la destrucció total, ocupació i després reestructuració completa del país que havia estat la principal font de conflicte —dues vegades— durant la generació anterior. I en segon lloc, en contrast amb una Europa abandonada a la seva sort perquè resolgués violentament els conflictes ètnics i nacionalistes pendents, la divisió del continent entre les noves superpotències, els Estats Units i la Unió Soviètica.

L'escala de la destrucció física a Europa l'any 1945 va ser enorme. El 1918, els pobles i les zones rurals europees pròximes al front occidental van ser arrasats i a l'est d'Europa, on els combats van canviar més de lloc i van durar més temps, també hi va haver una destrucció enorme en algunes zones. Però no gaire lluny dels camps de batalla, la vida va continuar amb una normalitat sorprenent. La major part d'Europa, incloent-hi Alemanya, va sobreviure a la guerra de 1914-18 físicament intacta. La majoria de capitals i grans ciutats europees, fins i tot de l'est, no van arribar a patir danys terribles.

El 1945 la situació era molt diferent. Grans zones d'Hamburg, de Dresden i d'altres ciutats alemanyes van ser destruïdes pels bombardejos. París, Roma i Praga van tenir la sort de ser excepcions. La destrucció no tan sols va ser massiva, sinó que va empitjorar a mesura que avançava la guerra. Els francesos, per exemple, van perdre un milió de llars el 1944-45. I per molt terribles que fossin les coses a l'Europa occidental, a l'est la destrucció va assolir noves magnituds. Menys d'una quarta part de Minsk va quedar dempeus, i només una quarta part dels edificis de Budapest eren habitables. Dos terços de les carreteres iugoslaves eren intransitables. Tret de Cracòvia, gairebé totes les ciutats i viles de Polònia van quedar destrossades. Varsòvia era una ruïna total. Quant a la Unió Soviètica, gairebé resulta increïble: 70.000 pobles, 1.700 ciutats, 32.000 fàbriques i prop de 65.000 quilòmetres de vies de tren havien quedat destruïts.



Una parella gran, Gustav i Alma Piltz, ajuden a treure runa a Dresden, el març de 1946

L'esgotament i el sofriment dels europeus, devastats per la guerra, i la destrucció sense precedents de gran part del continent no suposen per si sols una explicació adequada a l'establiment gradual d'una pau duradora. Perquè a Grècia, malgrat tot, la participació en la guerra mundial aviat va transformar-se en el nou sofriment d'una guerra civil. I el gran suport als comunistes indicava que existia el potencial per a un important conflicte intern a França i Itàlia. No obstant això, en les ruïnes de l'any 1945 la principal preocupació de molta gent era la supervivència.

L'esgotament va ser només una part de la qüestió. Dels participants en el combat ideològic a tres bandes en la Guerra dels Trenta Anys del segle XX –el feixisme, el comunisme i la democràcia liberal–, el feixisme (en la seva forma més perversa, el nazisme) havia estat derrotat, mentre que la realitat de l'estalinisme a l'Europa de l'Est aviat faria perdre suport al comunisme a Occident. Ben aviat el comunisme com a poder va haver de retrocedir i limitar-se a l'Europa oriental dominada pels soviètics. I a partir del 1948 hi va haver senyals de millores econòmiques tangibles a Occident. Allà, quan la prosperitat econòmica va anar arrelant gradualment, un dels beneficiaris va ser el socialisme de l'Estat del benestar i les polítiques poc arriscades dels anys cinquanta que el 1960 van portar Daniel Bell a proclamar, prematurament, la «fi de la ideologia».

La Segona Guerra Mundial va deixar arruïnades les antigues potències colonials europees. La liquidació dels imperis francès i britànic havia començat. La Gran Bretanya va poder utilitzar el seu estatus per mantenir una posició com a “gran potència” en les tot just creades Nacions Unides, però en realitat el seu poder i la seva riquesa havien desaparegut. França va quedar inclosa entre els vencedors perquè els aliats van pensar que seria més difícil reconstruir Europa si l'excloïen; però tant moralment com militarment o en termes de poder polític, França no era sinó l'ombra de la seva antiga glòria. El 1950 el país ja s'havia adonat que el millor per als seus interessos era aliar-se econòmicament amb l'antic enemic, Alemanya. La Gran Bretanya es va allunyar del continent i va preferir aferrar-se als seus lligams amb la Commonwealth, a la «relació especial» amb els EUA (que aleshores ja era una mica desigual) i als vestigis del seu estatus de potència mundial.

Primer Jalta, el febrer de 1945, i després Potsdam, el juny del mateix any, van demostrar qui tenia realment el poder a Europa. Els acords amb

Stalin equivalien a l'abandonament, per part d'Occident, de l'Europa oriental a les mans de la Unió Soviètica, exemplificada per la imatge de Churchill marcant toscament els percentatges de les futures esferes d'influència en un tros de paper, i Stalin fent-hi un senyal de conformitat. En termes morals, sembla vergonyós. Però hi havia una alternativa? Quan es va celebrar la conferència de Jalta, Stalin ja controlava gran part de l'Europa de l'Est. Churchill i Roosevelt necessitaven l'Exèrcit Roig tant com abans i no tenien la capacitat d'evitar que Stalin establís el domini soviètic a l'Europa de l'Est. Plantejat cínicament, el sacrifici de l'Europa de l'Est a decennis de domini soviètic era el preu que calia pagar perquè l'Europa occidental tingués l'oportunitat d'aconseguir una democràcia estable i pròspera.

La neteja ètnica

A aquest nou començament, hi va contribuir un altre factor que no havia estat possible després del 1918: la neteja ètnica. La distribució ètnica d'Europa en general no havia canviat amb el final de la Primera Guerra Mundial. Grans zones de l'Europa central, oriental i meridional havien tingut poblacions d'ètnies diverses durant molt de temps. Molts problemes posteriors a 1918 van sorgir en zones on convivia diverses ètnies, i on el conflicte ètnic i el nacionalisme integral (o «orgànic») formaven part de la lluita per uns recursos limitats en determinades regions. La brutalitat i el pillatge nazis a partir del 1939 –sobretot, però no únicament, l'aniquilació dels jueus– van afectar l'equilibri ètnic de la zona. Després de la guerra, les represàlies contra els alemanys i els seus col·laboradors, juntament amb canvis de fronteres significatius, van tenir el mateix efecte, amb repercussions polítiques a llarg termini. Polònia va esdevenir gairebé ètnicament homogènia per primera vegada, igual com Txecoslovàquia.

Després de l'eliminació dels jueus d'Europa oriental per part dels nazis, la majoria d'alemanys també van desaparèixer de la zona a partir del 1945. Més de 6 milions d'alemanys van esdevenir víctimes d'una neteja ètnica cruel i violenta (encara que comprensible) a Polònia, Txecoslovàquia, Romania i Iugoslàvia. Els grups d'ètnia alemanya van ser expulsats de zones de l'Europa central i oriental que havien habitat durant segles i empesos cap a l'oest. La majoria van anar a parar a l'emergent República Federal d'Alemanya, on van convertir-se en un element significatiu en les polítiques de la dreta conservadora durant l'època d'Adenauer i més endavant.

La brutalitat d'aquestes expulsions –hi van morir un quart de milió de persones i moltíssimes més van ser maltractades– va suposar la desaparició dels detonants en zones que anteriorment havien estat una font constant de conflictes violents. De la Prússia Oriental a Silèsia, territoris pels quals alemanys i polonesos havien lluitat durant segles van deixar de ser un problema, ètnicament parlant. Als Sudets, la zona de parla alemanya de l'antiga Txecoslovàquia, ja no hi havia alemanys, i per tant havia deixat de ser una font de conflicte ètnic real o potencial. Va ser brutal. Però va funcionar, i va ajudar a afermar les bases de l'estabilitat futura.

El principal canvi es va produir a la mateixa Alemanya. Hitler en va demanar –i obtenir– la destrucció total, cosa que perversament va donar una nova oportunitat tant a Alemanya com a Europa. Les velles continuïtats que havien convertit Alemanya en un problema per a Europa i havien estat un element clau en la segona Guerra dels Trenta Anys europea, van quedar des-trossades. Inevitablement, hi va haver una continuïtat en els models socials i les mentalitats, però la destrucció va proporcionar un punt de partida des del qual podien evolucionar noves estructures i nous valors. Les antigues aspiracions alemanyes de ser una potència mundial, o fins i tot dominar el món, s'havien acabat, d'una vegada i per sempre. Les forces que havien apuntalat les ambicions d'Alemanya com a superpotència –la Wehrmacht, l'estat prussià, el poder de la indústria pesant, les grans finques dels aristòcrates a l'Alemanya oriental– s'havien dissolt o afeblit dràsticament. I el mateix Reich, amb totes les seves connotacions místiques, ja no existia.

Amb una Alemanya dividida, truncada i ocupada en l'epicentre de la Guerra Freda que s'apuntava, el nou estat de l'Alemanya occidental podia mirar cap a l'oest per establir noves relacions amb l'antic enemic, França. La integració de l'Europa occidental, amb la República Federal com a part del seu nucli, fonamentada ideològicament en la Guerra Freda i materialment en la prosperitat sense precedents que es va iniciar els anys cinquanta, va permetre que la democràcia arrelés a l'Alemanya occidental i va fer possibles nous nivells de cooperació internacional, tant econòmica com política, a l'oest d'Europa. I tot això es va dur a terme després del 1945 amb els Estats Units com a garant de la recuperació, a la qual va donar un gran suport mitjançant el Pla Marshall en l'aspecte material i també amb la seva presència militar. Això contrastava clarament amb la situació del 1918.

La Guerra Freda

Dos altres elements també oferien un contrast molt marcat respecte al 1918. El primer va ser la mateixa Guerra Freda. A partir del 1949 Europa va quedar dividida entre dos bàndols, armats amb arsenals nuclears, cosa que va obligar a concentrar-se a evitar una guerra oberta. El segon factor és l'impressionant creixement econòmic que aviat es va iniciar, els orígens del qual es remunten a la mateixa guerra, als avenços tecnològics, a la disponibilitat de mà d'obra abundant i barata i a la immensa demanda continguda estimulada per la guerra. Costava veure-ho d'aquesta manera el 1945 o immediatament després. El 1947, l'Europa occidental encara trontollava al caire de la catàstrofe econòmica i la commoció política que l'acompanyaria. Però a començaments dels anys cinquanta la recuperació econòmica era indiscutible. Aquest creixement va ser especialment notable a l'Alemanya occidental, amb l'estímul que va suposar l'enorme impuls que va donar a la indústria la Guerra de Corea.

Arreu de l'Europa occidental, la sensació que –com Macmillan va citar erròniament més endavant– «mai no ho havíeu tingut tan bé» també va fer el seu paper en la consolidació de la democràcia, que ara es veia (al contrari que durant els anys vint i trenta) com quelcom que “funcionava”. Va motivar la barreja de capitalisme i assistència social que va permetre arribar a un punt mig compartit per la dreta i l'esquerra: el «butskellisme» a la Gran Bretanya o l'«economia social de mercat» a Alemanya, per exemple.

Comparada amb el període d'entreguerres, la Guerra Freda va reduir enormement la virulència de les divisions ideològiques internes. I la prosperitat va fer que les poblacions de l'Europa occidental tinguessin un interès cada vegada més gran en la pau. A l'Est, una repressió grisa i depriment va fer que l'experiència fos molt diferent, ja que la majoria de gent, fora dels apparatchiks i la nomenklatura, segurament no tenia gaire interès en res que no fos anar sobrevivint. Les llibertats personals no existien i el nivell de vida estava molt per sota de l'occidental. Els conflictes interns eren ofegats per la repressió soviètica –o, en el cas de Iugoslàvia, per la de Tito–. Tanmateix ningú, ni entre els líders ni entre la gent del carrer, volia una altra guerra.

Així doncs, tant a l'est com a l'oest factors estructurals absents el 1918 van suposar una oportunitat per a la pau el 1945. Per descomptat, molt del que ha succeït des del 1945 a Europa no és precisament un motiu per felicitar-se. Però els qui hem viscut durant la postguerra, que

va allargar fins a la crisi del petroli el 1973, tenim motius per considerar aquest període com l'«edat d'or» que descriu Eric Hobsbawm.

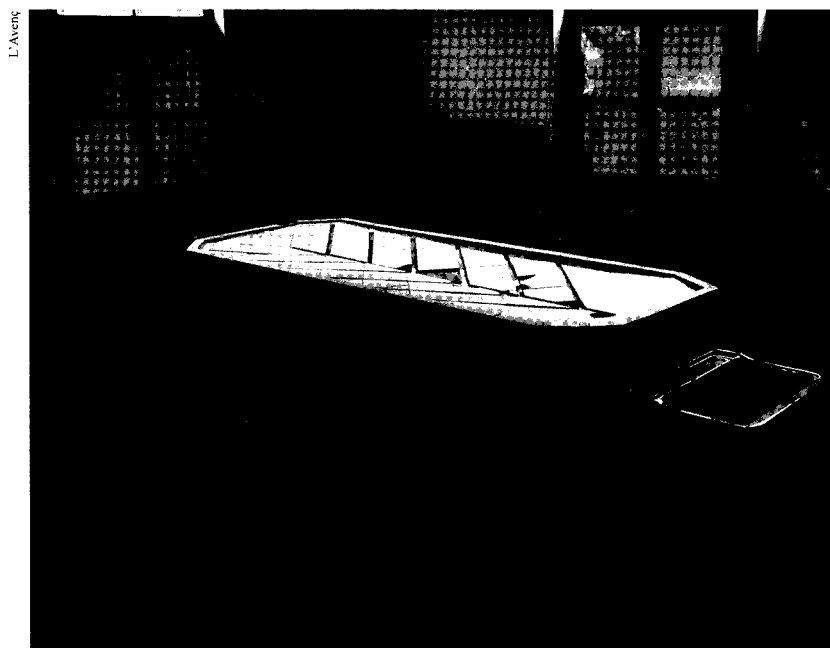
Visions diferents de la guerra

A mesura que l'Europa destrossada començava a renéixer de les seves cendres, els qui l'havien viscut contemplaven el final de la Segona Guerra Mundial des de les seves diferents perspectives. Per les in comptables víctimes del nazisme, l'alliberament de la persecució per part dels seus botxins pesava més que tota la resta, si bé a l'Europa de l'Est noves persecucions van agafar ben aviat el lloc de les antigues. Molts d'ells, a més, estaven massa traumatitzats per pensar en un futur. En la major part de casos, el 1945 es va contemplar des del punt de vista nacional (sovint barrejat amb l'ideològic). A la Unió Soviètica, la pèrdua de 25 milions de ciutadans es va veure com un preu immens, però necessari, que havia calgut pagar per la victòria en «la Gran Guerra Patriòtica» –i també per la victòria del comunisme soviètic sobre el terror imperialista del feixisme–. A la Gran Bretanya i als Estats Units, el 1945 va ser el triomf, guanyat durament, de la democràcia sobre la tirania nazi; com que van ser els països bel·ligerants que van patir menys pèrdues i una destrucció menor –gens en el cas dels EUA–, allà aviat es va començar a construir la imatge de la guerra com un període heroic i triomfal de la història nacional. A França, a Itàlia i arreu es van produir represàlies violentes contra els col·laboracionistes de seguida que va acabar la guerra. Però, ben aviat, la major part de l'abast de la col·laboració i la complicitat va quedar amagat darrere l'elaboració de les imatges de resistència. A Àustria es va anar més enllà, amb la invenció del mite del país com a primera víctima de Hitler i ignorant de forma general l'àmplia complicitat amb els crims del nazisme.

El país on les visions del 1945 van ser més complexes fou la mateixa Alemanya. En molt poc temps van emergir dues Alemanyes molt diferents, amb aproximacions al passat radicalment divergents. A l'Est, la interpretació va ser senzilla i va durar molt de temps: els alemanys havien estat víctimes d'una guerra capitalista d'agressió imperialista, encapçalada per l'expressió més extrema i terrible del capitalisme, el feixisme. L'única oposició genuïna la va dur a terme el partit comunista clandestí, gairebé en solitari. Només a través d'aquest partit es podria garantir la futura derrota del capitalisme, que podria tornar a produir imperialismes feixistes. A l'Alemanya occidental, el panorama era més complicat.

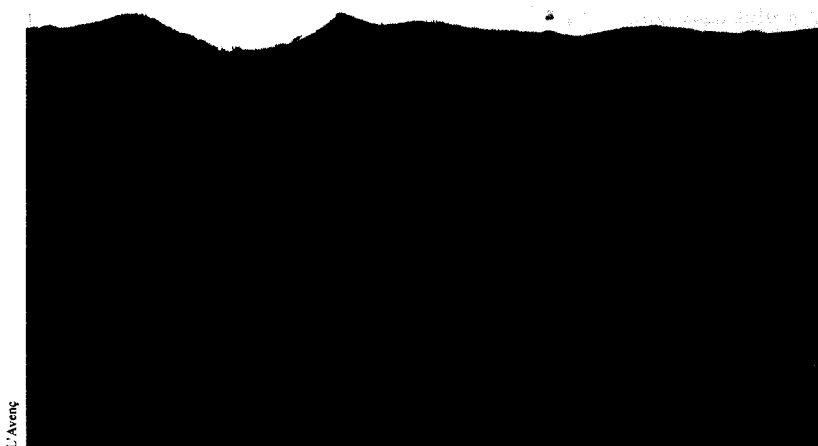
La commoció inicial per les revelacions sorgides dels judicis de Nuremberg aviat va ser substituïda per una negació a gran escala. Es va culpar els líders nazis; fora d'això, l'amnèsia col·lectiva aviat va esdevenir la norma. El pompós culte a Hitler dels anys trenta havia atribuït al dictador tots els «èxits» d'Alemanya; ara els alemanys podien fer a la inversa i veure's a si mateixos com les víctimes de Hitler. Aquesta tendència es va reforçar amb el retrat, durant la Guerra Freda, del marxisme i el comunisme com dues tiranies idèntiques, en què la població estava indefensa davant el terror i la repressió. Un factor que va animar la predisposició de la població a suprimir el passat nazi fou la necessitat d'integració nacional, motivada al seu torn per la naixent Guerra Freda. La continuïtat en el personal de les universitats, el funcionariat, la medicina, l'advocacia i els negocis significava que convenia oblidar el passat. La desnazificació es va convertir ràpidament en una farsa i després simplement es va aturar. Hans Rothfels, un emigrat jueu historiadore que, abans de Hitler, havia estat nacionalista conservador i catedràtic a Königsberg, va tornar a Alemanya i es va convertir en una figura destacada en la legitimació de les interpretacions conservadores del període nazi. El 1948 va publicar un llibre sobre la resistència alemanya que es va convertir en un best-seller. L'obra descrivia «l'altra Alemanya», centrant-se en l'oposició conservadora i de les esglésies, de manera que creava una imatge tranquil·litzadora d'una societat contrària a Hitler però obligada a seguir-lo pel terror de la Gestapo.

Quiròfan del camp de concentració nazi de Natzweiler-Struthof, a Alsàcia, on els metges experimentaven amb els presoners



L'Avenç

D'ARA



A la postguerra, les autoritats franceses van repatriar els cossos dels deportats francesos morts als camps nazis i els van enterrar en aquest cementiri situat al costat del camp de Natzweiler-Struthof, a Alsàcia, convertit en lloc de memòria

L'extraordinària difusió que ha acompanyat el seixantè aniversari de la fi de la guerra és un indicador de com hem arribat a considerar el 1945 com potser el punt d'inflexió més important de la història. Hem arribat a reconèixer que la Segona Guerra Mundial, juntament amb l'Holocaust que en va ser un element fonamental, va ser l'episodi que més va marcar el segle XX, i fins i tot el món al com el coneixem. Aquest reconeixement ha augmentat amb el pas del temps. En la dècada de 1980, els aniversaris de la fi de la guerra no van rebre l'atenció que se'ls ha atorgat posteriorment. El mateix es pot dir dels aniversaris de l'alliberament d'Auschwitz. El fet que el seixantè aniversari del final de la guerra superi les commemoracions anteriors ens suggereix que la Segona Guerra Mundial i l'Holocaust, d'una banda, estan passant del territori del trauma emocional continuat al de la història i que, d'altra banda, el seu paper en la història es considera ara més fonamental que quan els esdeveniments eren més propers.

Ara podem veure també que els factors que van causar la «gran catàstrofe europea» estaven lligats a aquell moment històric. Les estructures polítiques i socials que van contribuir a l'aparició de Hitler ja no existeixen. Aquestes mentalitats han quedat arraconades en els sectors més radicals. És cert que el neonazisme ens ha de preocupar; però no hi ha cap possibilitat que un nou Hitler sorgeixi a Alemanya, o que Alemanya es torni a convertir en el centre d'una amenaça a la pau mundial. Des d'un punt de vista més ampli, per desgràcia el feixisme i el racisme no s'han extingit, ni molt menys. Però, sense caure en la complaença, estem a anys lluny

del clima de d'Europa d'entreguerres en què es van originar les ideologies feixistes i racistes que van obtenir el suport del poder estatal, relacionat amb aspiracions geopolítiques expansionistes que suposaven la guerra. Hi ha moltes coses en la història recent d'Europa que ens repugnen: només cal mirar a Bòsnia o Kosovo. Tanmateix, hauríem de reconèixer fins a quin punt hem avançat des que l'any 1945 va donar a Europa una nova i inesperada oportunitat. Hi ha coses que han millorat.

Ara ens trobem en una etapa de post-postguerra. Ens enfrontem a noves amenaces, a problemes nous i greus. No som ni de bon tros a l'altiplà vast i assolat que Churchill ens havia destinat al final del gran conflicte. Però Europa ha experimentat un dels períodes més llargs de pau ininterrompuda de la seva història, sense conflictes més enllà dels regionals. La immensa majoria dels europeus nascuts després del 1945 no han viscut cap guerra de primera mà. Quina sort tan increïble! Però hi ha excepcions, com en la majoria de generalitzacions. La Guerra dels Trenta Anys del segle XVII va deixar una Europa dominada per Lluís XIV, el qual, en acabar el segle, es disposava a immernir el continent en la Guerra de Successió espanyola. La segona Guerra dels Trenta Anys, més de mig segle després, ha deixat Europa indirectament dominada pels Estats Units del president Bush, el qual, amb una mica d'ajut dels seus amics, l'ha embolicat -malgrat les protestes arreu de «la vella Europa»- en una inacabable guerra de guerrilles a l'Iraq. Així doncs, si el segle XX europeu realment va ser «un segle amb dues parts ben diferenciades», podem acabar amb un altre tòpic futbolístic: «no es pot guanyar sempre». U

PER SABER-NE MES

Eric HOBBSBAM, *Age of Extremes. The Short Twentieth Century 1914-91*, Londres: Michael Joseph, 1994 / *Historia del siglo XX: 1914-1941*, Barcelona: Crítica, 1995.
Harold JAMES, *Europe Reborn. A History, 1914-2000*, Harlow: Longman, 2004.

Tony JUDT, *Postwar. A History of Europe since 1945*, Heinemann, 2005.

Michael MANN, *The Dark Side of Democracy, Explaining Ethnic Cleansing*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

Mark MAZOWER, *Dark Continent. Europe's Twentieth Century*, Penguin, 1998 / *La Europa negra: desde la Gran Guerra hasta la caída del comunismo*, Barcelona: Ediciones B, 2001.

Alan S. MILWARD, *The Reconstruction of Western Europe, 1945-51*, Londres: Methuen, 1984.

Ian Kershaw és catedràtic d'Història Moderna a la Universitat de Sheffield

Reproduït amb permís de *History Today*, setembre 2005